

Benjamin Fondane și poetica abisului: refuzul sintezei

Irina DINCĂ*

Key-words: *Benjamin Fondane, poetics, abyss, paradox, transdisciplinarity*

Acest demers hermeneutic își propune să urmărească modul în care poetica lui Benjamin Fondane prinde contur în pofida refuzului său de a formula o definiție unitară a poeziei. De altfel, în scrierile sale teoretice, cu precădere în eseurile sale *Rimbaud golanul (Rimbaud le Voyou)*, *Fals tratat de estetică (Faux Traité d'Esthétique)* și *Baudelaire și experiența abisului (Baudelaire et l'expérience du gouffre)*, Benjamin Fondane adâncește contradicțiile dintre poezie și poetică, dintre realitate și cunoaștere, dintre miracolul inexplicabil al vieții și asepticul spirit critic, dintre abisul Necunoscutului și limitările expresiei poetice. Tăioasele reproșuri formulate de Benjamin Fondane ating esența crizei modernității: „conștiința rușinoasă a poetului” urmărește să reducă poezia la un discurs poetic echilibrat, epurat de emoții extreme, reducând tensiunea tragică dintre raționalitate și iraționalitate la o „falsă unitate”, sintetică în sens hegelian. Dimpotrivă, pentru Benjamin Fondane, esența paradoxală a poeziei rezidă în suspendarea ei în punctul de maximă tensiune deasupra abisului, refuzând orice sinteză care ar diminua sau anula vitala contradicție. Acest demers hermeneutic transdisciplinar aduce în lumină viziunea paradoxală a lui Benjamin Fondane din perspectiva lanțului paradigmatic al terțului inclus care străbate epistema secolului XX, de la Lucian Blaga, Gaston Bachelard la Stéphane Lupasco și Basarab Nicolescu, în cadrul căruia Fondane ocupă un loc aparte.

1. Benjamin Fondane și paradigma terțului inclus

Sucesivele constructe teoretice ale lui Benjamin Fondane reiterează un *pattern* mental dinamic, care presupune coexistența a doi poli care generează câmpul magnetic al poeziei sale. Cu cât tensiunile sunt mai intense, opozițiile mai puternice, atracțiile și respingerile mai violente, cu atât mai viu va fi discursul fondanian, fascinat de valențele poetice ale paradoxului. Refuzând din start orice încercare de apropiere a tendințelor contrare, de salvare a echilibrului, de minimizare a faliei ce se cascadează între extreme, Benjamin Fondane refuză orice perspectivă unilaterală, care ar anula unul dintre poli, resorbindu-l în celălalt, într-o „falsă unitate” ce reduce complexitatea realității la o schemă simplificatoare, nivelatoare, inteligibilă. Răfuiala lui Benjamin Fondane cu logica aristotelică și cu cunoașterea științifică pe

* Universitatea de Vest, Timișoara, România.

care aceasta o fundează este o revoltă împotriva încercărilor scientiste, vizibile și în intelectualizarea poeziei și a poeticilor ce o însoțesc, care încearcă să construiască o explicație plauzibilă, rațională, completă pentru ceea ce nu poate fi explicat, raționalizat, înțeles: realul în plenitudinea sa abisală.

Gândirea paradoxală a lui Benjamin Fondane poate fi astfel conectată la un întreg lanț paradigmatic cu un capăt în revoluția ideatică din primele decenii ale secolului XX și cu celălalt aflat și în prezent într-un intens proces de (re)construcție, mizând pe un model ternar, configurat pe principiul terțului inclus. Tensiunea forțelor ce se ciocnesc în acest *pattern* ideatic se menține vie, în vreme ce armonizarea lor se bănuiește în transcendent, creionând un model ideatic în care tensiunea și armonia coexistă simultan, asemenea *paradoxiei dogmatice* blagiene, *supraraționalismului* bachelardian, lupascienei *logici dinamice a contradictoriului*, *dualității* wunenburgeriene sau *transdisciplinarității* nicolesciene, verigi esențiale ale lanțului paradigmatic al terțului inclus.

Mulțumită formației filosofice, dar și deschiderilor sale spre ultimele descoperiri ale științei, în care surprinde mijindu-se primele indicii ale unei apetențe pentru resursele transgresive ale paradoxului, Lucian Blaga anticipează unele idei ale unor gânditori contemporani lui, metoda dogmatică blagiană fiind, după cum surprinde Corin Braga, „contemporană cu logicile non-aristotelice [...] cu logica dinamică a contradictoriului a lui Stéphane Lupasco și cu filosofia lui NU a lui Gaston Bachelard” (Braga 1998: 57). S-ar putea spune chiar anterioară, întrucât Blaga își construiește argumentația cu câțiva ani anterior și independent de lucrările de filosofia științei ale celor doi, cu toate că prezintă uimitoare suprapuneri de viziune, precum tendința de depășire a logicii clasice și a dialecticii hegeliene. Lanțul paradigmatic este reînnotat ulterior prin teoria *dualității* a lui Jean-Jacques Wunenburger, care construiește o sinteză revelatoare a celorlalte verigi ale paradigmei terțului inclus, și de platforma teoretică *transdisciplinară* a lui Basarab Nicolescu, concentrată sub forma unei carte și a unui manifest, cu un rol decisiv în asimilarea acestui mod de gândire paradoxal în orizontul de așteptare actual, mai receptiv ca oricând față de complexitate și polivalență.

Paradigma terțului inclus se constituie într-un vector dinamic de revitalizare a gândirii, demolând monopolul bimilenar al logicii aristotelice, prin contestarea celui de-al treilea principiu al său, cel al terțului exclus, propunând în schimb un model ideatic ternar, triunghiular, pendulatoriu sau piramidal. Benjamin Fondane a fost conectat la această viziune prin prietenia sa cu Ștefan Lupașcu, deși se raportează polemic la viziunea lupasciană în studiul său dedicat acesteia. Dintre reproșurile aduse de B. Fundoianu sistemului logic construit de Ștefan Lupașcu, cel mai dur este cel al metamorfozării de dragul formalizării a inovatoarei contradicții în tradiționala non-contradicție, Lupașcu aruncând o cuminte punte logică peste prăpastia metalogică pe care tot el a deschis-o cu temeritate, contradicția devenind astfel „un zid de nesărit, a cărui poartă nu se putea deschide nimănui – căci era sigilată de principiul non-contradicției” (Fondane 2000: 86). Sigiliul non-contradicției este adus, în viziunea fondaniană, tocmai de prefigurarea unei sinteze hegeliene; or terțul inclus presupune – așa cum ar fi descoperit mai târziu Fondane însuși dacă dialogul său cu Lupașcu nu ar fi fost, în formula lui Basarab Nicolescu, „întrerupt” de moartea sa tragică (Nicolescu 2009) – tocmai o transgresare a rezolvării dialectice a

conflictului și configurarea unui *pattern* alternativ, care să nu anuleze, ci să potențeze tensiunea dintre contrarii. Deși ar părea o continuare a dialecticii elaborate de Hegel, implicând o abordare ternară a realității și gândirii umane, paradigma terțului inclus problematizează ideea hegeliană a sintezei contrariilor, rezolvare prea facilă a tensiunilor inerente complexității realului, care își pierde astfel potențialul creator de armonie, de echilibru dinamic, și se convertesc în simple piese de joc ale gândirii identitare.

Lucian Blaga propune o gândire dogmatică diferită, după cum observa Ioana Em. Petrescu, de cea dialectică printr-o „coexistență a contrariilor nerezolvată în sinteză” (Petrescu 2003: 29), ce o aseamănă cu soluțiile propuse de lanțul paradigmatic Gaston Bachelard – Ștefan Lupașcu – Jean-Jacques Wunenburger – Basarab Nicolescu. Gândirea dogmatică propusă de Lucian Blaga, ce presupune „acceptarea unei antinomii [...] transfigurate apoi în expresie a unui mister” (Blaga 2003: 123), poate fi integrată pe aceeași direcție de distanțare de dialectica hegeliană, văzută drept refuzare a misterului, prin anularea tensiunii interioare printr-o unitate a contrariilor. Lucian Blaga opune *paradoxia dialectică*, ce se rezolvă logic printr-o sinteză în concret, *paradoxiei dogmatice*, ce depășește sensul hegelian prin faptul că e respinsă de concret, fiind inaccesibilă cunoașterii omenești.

Prin „filosofia lui nu”, Gaston Bachelard nu susține o dialectică de tip hegelian în care se realizează o fuziune a tezei și antitezei prin sinteza lor, ci aderă la ideea că, în gândirea științifică, „noțiunile unite nu sunt contradictorii, ca la Hegel; teza și antiteza sunt mai degrabă complementare” (Bachelard 1986: 368). Ștefan Lupașcu, de asemenea, îi reproșează lui Hegel că, deși „a văzut clar existența contradicției în sânul logicului [...] nu a sesizat structura și mecanismul” ei, dinamica actualizării și potențializării tezei și antitezei ce nu conduce la o sinteză ce le-ar neutraliza și, deci, anula (Lupașcu 2000: 25). Jean-Jacques Wunenburger nu agreează nici el dialectica hegeliană, suspectând-o că ar fi o pavază pentru absorbirea identitară a complexității de către dualitate și unitate, „o figură disimulată a identității” (Wunenburger 2005: 155).

Basarab Nicolescu, descendent al lui Ștefan Lupașcu, își construiește teoria transdisciplinarității pe alte fundamente decât dialectica hegeliană, având în vedere o imagine despre lume mult mai complexă, structurată pe mai multe niveluri de Realitate, în care sinteza contrariilor nu implică nicidecum o anulare a tensiunii lor generatoare de complexitate. Mai mult, Basarab Nicolescu clarifică diferența dintre „o triadă de terț inclus și o triadă hegeliană” prin „evaluarea rolului *timpului*” în interiorul acestor structuri logice, prima mizând pe simultaneitate, cealaltă pe succesiune:

Într-o triadă de terț inclus cei trei termeni coexistă în *același* moment din timp. În schimb, cei trei termeni ai triadei hegeliene *se succed* în timp. Iată de ce triada hegeliană este incapabilă să realizeze concilierea opușilor, în vreme ce triada terțului inclus este capabilă să o facă. În logica terțului inclus, opușii sunt mai degrabă *contradictorii*: tensiunea dintre contradictorii construiește o unitate mai largă, care îi cuprinde (Nicolescu 2009: 207).

2. Trepte către o poetică a abisului

Gândirea lui Benjamin Fondane este infuzată de viziunea lui Ștefan Lupașcu, textele teoretice fondaniene nuanțând modul în care poezia este nutrită de contradicțiile ireconciliabile din profunzimile abisului. Poetica lui Benjamin Fondane prinde formă în pofida respingerii din principiu a oricărei forme de „poetică”, de deziderat conștient, preconceput al poeziei, așa cum „falsul” tratat subminează estetica, în fond, cu propriile-i arme. În pofida cristalizării treptate a acestei poetici paradoxale, există câteva constante care o străbat, îmbogățite cu alte nuanțe de la etapă la etapă.

3. „Je est un autre” – Rimbaud vizionarul și exploratorul

O primă încercare sintetică o constituie monografia *Rimbaud golanul*, care trasează liniile de forță ale viziunii fondaniene despre magma abisală a poeziei. Pentru Fondane, poezia genuină aduce spontan la suprafață „zdrănțe de necunoscut încă sângerânde, fulgurații, viziuni” (Fundoiu 1980: 464), nedisimulate sub masca discursului coerent al unei pseudopoezii programatice. Autenticul Rimbaud, autoportret transparent al lui Fondane, este doar cel dedublat, purtătorul a două glasuri ce se ciocnesc violent, expresie a două forțe egale ca intensitate, ce arcuiesc la maximum coarda lirică, întinsă până la limita la care ruptura e oricând posibilă, chiar inevitabilă. Pe această coardă suprem tensionată se naște cea mai incitantă operă a lui Rimbaud, *Un anotimp în Infern*, care se dezvăluie a fi „locul de întâlnire a două tendințe funciare într-un moment când Rimbaud se vede incapabil să le strunească” (*Ibidem*: 514). Cele două glasuri coexistă, sfidând legile fizicii clasice, „amestecate, încâlcite, supraimpresionate unul peste celălalt; amândouă ocupă același punct în spirit, același punct în spațiu, în ciuda tuturor interdicțiilor și anatamelor fizicii” (*Ibidem*: 515). E momentul critic în care devine limpede că „Je est un autre”, în care cei doi Rimbaud care l-au dominat, pe rând, pe poetul opțiunilor radicale, alegând totul sau nimic, „vizionarul” și „exploratorul” se actualizează simultan, afirmându-se cu forțe egale, creând punctul de maximă tensiune atât de prielnic poeziei.

Precum Rimbaud, nici Fondane „n-a vrut, cu obstinație, să pună capăt cancerului primordial ce-l rodea, contradicția sa lăuntrică” (*Ibidem*: 462). De fapt, nici nu e vorba de „contradicție logică decât pentru mințile mărginite; e vorba de altceva decât de un da sau de un nu logic: expresia unui real dinamic, devorat, îmbucătățindu-se pe sine însuși, încercând să ia cunoștință de sine, luând cunoștință de neputința sa, izbindu-se cu capul de zidurile de carne” (*Ibidem*: 515). Cea care instituie și abuzează de „principiul contradicției” este tocmai rațiunea ce ia chipul Ideii simplificatoare, imuabile, uniformizatoare, care ucide în fașă orice tentativă poetică:

Numesc *Idee* tot ce pretinde certitudinea unică, infailibilitatea, autoritatea, tot ce poruncește și constrânge, tot ce definește adevărul o dată pentru totdeauna, adevărul unic, imuabil, interzice îndoiala, căutarea, abținerea, supune excepțiile majorității, face ca anormalul să fie judecat de normal, individul de mulțime, reduce realul viu, dinamic la o formulă moartă, încremenită și uzează, abuzează de principiul contradicției (*Ibidem*: 532).

Poezia este pentru Fondane tocmai expresia vie, paradoxală, a acestui real dinamic, proteic, care înglobează elemente contradictorii pentru rațiune, însă complementare în fluxul existenței. „Dualismul psihic” descoperit de Fondane în structura de adâncime a personalității lui Rimbaud – „o antinomie ireductibilă a două elemente violent contradictorii” (*Ibidem*: 555) – se dovedește mai degrabă *dualitudine* în sens wunenburgerian, întrucât cele două impulsuri nu se anihilează unul pe celălalt, nu tind a se reduce reciproc și nici a se împăca într-o sinteză unificatoare. Fondane respinge fățiș soluția facilă a dialecticii hegeliene, optând pentru o permanentizare a crizei din care se naște miracolul poeziei:

Nu e vorba să-i justific contradicțiile, să i le rezolv cu ajutorul unei „negații a negației”, al unei sinteze plăsmuite de dialectica hegeliană, ci dimpotrivă să nu le rezolv, să subliniez imposibilitatea unei concilierii, să constat că Gândirea nu e un proces dialectic mergând cu necesitate de la Inferior la Superior până la punctul mort unde, automat, antinomiile îi dispar, ci o activitate absolut incapabilă să ne ofere cea mai mărunță soluție, a cărei existență însăși este negarea oricărei libertăți, singurul obstacol în calea miracolului (*Ibidem*).

Benjamin Fondane propune ca alternativă la soluția hegeliană a sintezei ca „negare a negației” o „dublă afirmație” în spiritul terțului inclus: „Să acceptăm deliberat cei doi termeni, dubla afirmație că un lucru e și alb și negru în același timp” (*Ibidem*). Chiar dacă din perspectiva restrânsă a logicii clasice această simultaneitate presupune plonjarea într-o „curată absurditate” (*Ibidem*), Benjamin Fondane își asumă această transgresare a raționalului, cu luciditatea că „în acest ghem de contradicții care e lumea, tocmai poziția rea, vie, irațională este cea bună” (*Ibidem*: 554). Viziunea fondaniană se întâlnește, transtemporal, cu cea a lui Edgar Morin, pentru care „omul, «ghem de contradicții», este cu adevărat un animal crizic: acest ghem de contradicții este, în același timp, sursă a eșecurilor, a reușitelor, a invențiilor și, de asemenea, a nevrozei sale fundamentale” (Morin 1999: 150-151), confruntat cu o dilemă decisivă, având de ales între a transforma criza ce îl stăpânește într-o „sursă de regresivitate”, rezumându-se la o „soluție dincoace de contradicții”, simplificatoare ori, dimpotrivă, într-o „sursă de progres”, ce depășește „contradicțiile sau *double-binds*-urile” sporind complexitatea realității (*Ibidem*). Într-o formă sau alta, acestea sunt și alternativele nuanțate de Benjamin Fondane în teoretizările sale, opțiunea lui ocolind de fiecare dată conflictul paralizant, îndreptându-se ferm spre potențarea contradicției vii, a tensiunii fecunde.

4. „Sângele real” și „sângele intelectual”

O nouă treaptă în constituirea poeziei fondaniene se coagulează odată cu *Falsul tratat de estetică*, prin care Benjamin Fondane lansează o provocatoare acuză la adresa poezilor și poeticienilor ce se erijează în procurori inflexibili care, în numele unui concept vag precum „Spiritul”, intentează „marea *traducere în justiție* a poeziei” (Fundoianu 1980: 593). Ca orice proces, divergența implică două poziții ireconciliabile: „divorțul” dintre mit și rațiune, dintre existență și intelect, dintre senzorial și mental, dintre realul clocotitor, proteic, tulburător și spiritul critic ordonator, simplificator, liniștitor. Benjamin Fondane decelează din panoplia ipostazelor acestei înfruntări bimilenare dintre sensibil și inteligibil două metafore

sugestive: „sângele real” și „sângele intelectual” (*Ibidem*: 594) își reclamă deopotrivă supremația, infuzând spațiul vital al poeziei. „Criza de realitate” a poeziei, semnalată de Benjamin Fondane, este expresia sufocării realului de către tendințele intelectualizante care încearcă să explice ceea ce nu poate fi explicat, miracolul inefabil al poeziei. Balanța se arată dezechilibrată: „gândirea discursivă” tinde să sufocă „gândirea participativă la real”, „dictatura rațiunii” îi anulează iraționalului orice drept la replică, „sângele intelectual” diluează esențele tari ale realului, convertind poezia în filosofie, într-un șirag de concepte inaderente la fluxul vital.

Benjamin Fondane semnaleză impasul unei direcții „schizofrenice” (*Ibidem*: 610) a poeziei moderne, care duce analiza la ultimele consecințe, reducând obiectul studiat la o probă de microscop, uitând că poezia este mult mai mult decât suma elementelor sale componente. Forța „dizolvanță” a ceea ce Fondane numește „climatul critic” în care se naște floarea de seră a poeziei moderne abolește spontaneitatea inerentă oricărei creații autentice, dovedind o acută „inadaptare la real” (*Ibidem*: 603-605). Astfel, arta degenerază în artificiu, poezia participativă la real se convertește într-un surogat autoreflexiv, ce se învârtește în gol, într-un cerc vicios, într-o poezie care „gândește, se gândește pe sine, și gândește că se gândește” (*Ibidem*: 625). Reproșurile lui Fondane au drept țintă poezia care dublează creația artistică prin arte poetice explicite, care își construiesc rețete, programe, tipare pe care să le urmeze, care mizează pe un meșteșug învățat pas cu pas, neglijând imprezizibilul, spontaneitatea, efervescenta inspirației. Pentru Fondane, frumusețea nu este o formulă inteligibilă, ci, în termenii lui Roger Caillois, „ceva eterogen și contradictoriu” (*apud ibidem*: 618), care scapă eforturilor rațiunii de a o capta într-o definiție, de a o prinde într-un concept.

Dacă „poetul lucrează împotriva poeziei”, aceștia nu îi rămâne altă cale de a se afirma decât subversiv, printr-un subterfugiu prin care, la rândul ei, ajunge „să lucreze împotriva poetului” (*Ibidem*: 599). Poezia autentică sparge pojghița prejudecăților poetului, înfiripându-se „dintr-o poziție conflictuală”, realizându-se „în pofida intențiilor ce i-au prezidat concepția” (*Ibidem*). Dacă teoria își revendică „scara principală” a edificiului construit cu migală de poezii moderni, „ascensorul de serviciu le va aduce pe ascuns și rușinos ghionturile vitale impure și grosolana felie de viață de care actul poetic nu s-ar putea lipsi” (*Ibidem*: 605). Benjamin Fondane accentuează criza declanșată de această „conștiință rușinoasă a poetului”, care ar putea degenera într-o paralizie afectivă, cu toate că, pe de altă parte, conflictul poate deveni unul prielnic poeziei: „Conflictul, tensiunea, iată ceva *mai adevărat* decât *falsa unitate*, decât *falsa pace a cunoașterii*” (*Ibidem*: 683). Așadar „*ecranul opac al raționalității*” (*Ibidem*: 662) ce se interpune între poezie și real poate fie să blocheze actul creator, fie să incite la transgresare, la o dedublare a poetului, precum cea descoperită de Fondane mai întâi în cazul lui Rimbaud, pentru ca mai apoi, într-o formulă similară, să fie regăsită și în structura „duplicitară” a lui Baudelaire.

5. Baudelaire – „sălbaticul” și „omul de lume”

Pentru Benjamin Fondane, Charles Baudelaire și Arthur Rimbaud ilustrează aceeași structură bipolară, de tipul unui *Ianus bifrons* scindat între creația artistică și cea critică, între exploziile inspirației și imploziile teoretice, între pulsațiile „sângelui real” și perfuziile „sângelui intelectual”. Dacă vizionarul și exploratorul

coexistă într-o tensiune extremă în *Un anotimp în Infern*, un conflict de o intensitate similară dinamizează creația baudelairiană, născută prin conlucrarea „sălbaticului” cu „omul de lume” (Fondane 2013: 130), a celui care descoperă valențele estetice ale urâtului în *Florilor răului* cu dandy-ul impecabil, adorator nețârmurit al frumosului. Naturalul și artificialul, genuinul și falsitatea sunt asumate deopotrivă de Baudelaire, fascinat de ambele măști din textul invocat și de Fondane în demonstrația sa, *Jucăria săracului*, care aduce față în față doi copii ce întruchipează cele două extreme: gingașul pui de dandy, odrasla bogată a „omului de lume”, cu păpușa sa minunată, dichisită după toate regulile artei, și micul „sălbatic”, pricăjitul și murdarul puști paria care poartă în cutia sa un șobolan viu. Jucăria aurită, însă moartă a primului pălește în fața teribilei jucării a celui alt, desprinsă „din viața însăși”, șobolanul viu, cu toată hidoșenia sa, exercită o fascinație irezistibilă, care anulează bariera ce îi separă pe cei doi copii, grilajul ce desparte cele două lumi antagoniste. Frumosul și urâtul se „înfrățesc”, precum cei doi copii care se oglindesc unul în celălalt, iar Benjamin Fondane descoperă în cele două ipostaze complementare două chipuri ale lui Baudelaire însuși, teoreticianul, omul de lume, suzeranul frumosului și poetul, sălbaticul, esteticianul urâtului: „Cât de teribilă este această jucărie! De multe ori, de-a lungul vieții sale, spiritul său critic probabil că a privit cu aceeași fascinație poemele create de *celălalt*, poetul, visătorul, puștanul-paria” (*Ibidem*: 165).

Dubletul sălbaticul – omul de lume este corelat de Benjamin Fondane cu alte cupluri antagoniste ce se pliază pe structura duală a lui Baudelaire. Poezia ca „explozie” vitală și meșteșugul ce dă formă unor „versuri simetrice și pătrate” ilustrează diada inspirație – teorie, în care Fondane descoperă un „conflict anihilant care blochează activitatea artistică, și nu «dublul» dătător de viață, conflictul existențial beție – grație, arbitrar – măsură care se afirmă reciproc fără a se nega” (*Ibidem*: 124). Benjamin Fondane reia cu acest prilej o delimitare nietzscheană amintită încă din *Rimbaud golanul*, cea dintre „tipul apolinic”, care sublimază în artă energiile dionisiace, și cel „socratic”, care nu le mai deturneză, ci le suprimă sub presiunea rațiunii dizolvante (Fundoiu 1980: 511). Dubletul dionisiac – apolinic este pentru Benjamin Fondane „un conflict de tendințe contrarii, dar raportate una la cealaltă; fiind reciproce, funcționând la niveluri variabile și de intensitate inegală, dar păstrând conflictul *deschis*; acest «dublu» este imanent operei de artă și, poate, oricărei activități inteligente” (Fondane 2013: 133). Cei doi termeni se completează într-o tensiune vie, fără a se anihila reciproc, fără ca vreunul dintre ei să îl anuleze pe celălalt într-o „falsă unitate”, într-o sinteză ce ar detensiona conflictul. Cu totul altfel se întrevăd raporturile dintr-un dublet de „tip socratic”, în care „conflictul viu, al cărui locaș era *ființa* și ai cărei termeni opuși îi sporeau mobilitatea”, degenerază într-un „război ucigaș, total”, în care cei „doi termeni se blochează fără a reuși să creeze o mișcare, o osmoză, o simfonie” (*Ibidem*: 134). Exemplele alese de Benjamin Fondane sunt grăitoare în acest sens: „conflictul viu” ce se naște în interiorul sacrului, între cei doi poli ai săi, purul și impurul, implică o continuă pendulare între cele două extreme; în schimb, sacrul are un singur antonim, profanul, „mijlocul” care destabilizează echilibrul pur – impur, absolutizându-l pe primul și înfierându-l pe celălalt:

De-a lungul istoriei artei, gândirea teoretică, neputând să suprimă conflictul artistic, s-a străduit să sape între cei doi termeni ai săi o prăpastie ireparabilă; și, pentru asta, s-a substituit unuia dintre ei și s-a dat drept virtutea de măsură, de desăvârșire, proclamându-se drept formă, vers simetric și pătrat etc., drept *unică dimensiune posibilă a artei* (*Ibidem*).

Diferența dintre „conflictul viu” care permanentizează tensiunea și abolirea ei într-o „falsă unitate” își are rădăcinile în două viziuni opuse, prima deschisă spre tot ceea ce implică excesivul, absolutul, profunzimea, cealaltă rămânând în zona de confort și siguranță a lui *aurea mediocritas*, cu grila sa valorică implicită: ordine, limpezime, rigoare. Pentru cumintele spirit francez, în descendența celui pitagorician, „Infinitul (*apeiron*) e Greșeala”, fiind reversul „căii de mijloc, măsurii, desăvârșitului”, inerente binelui, adevărului și frumosului, prin care el devine sinonimul unei triade de „termeni la prima vedere eterogeni: impietatea, răul, urâțenia” (*Ibidem*: 77-78). Infinitul „reprezintă cele două extreme între care se situează echilibrul”, Fondane descoperind raporturile subtile ce se stabilesc între „simțul infinitului în metafizică, cel al excesivului, al lipsei de măsură în etică și cel al profunzimii în artă” (*Ibidem*), toate corelate într-un alt model de poeticitate, așezat sub semnul abisului. Dacă spiritul francez rezonază cu „estetica lucrului *mediu*”, Benjamin Fondane configurează o poetică a abisului, care instituie o „poezie care vrea omul întreg, cu cele două extreme ale sale, și nu doar cu «mijlocul»” (*Ibidem*: 82-84), precum și o artă nutrită din energii contradictorii, incontroleabile și, în consecință, înspăimântătoare pentru simțul comun. Conceptul de *gouffre* este împrumutat de Fondane de la Baudelaire, care susține că „beția artei este mai în stare decât oricare alta să arunce un vâl peste spaimele Abisului” (*apud ibidem*: 98). Benjamin Fondane respinge însă înțelegerea artei drept paravan pentru teribilele profunzimi abisale și în locul limpezimii superficiale ce ocultează tenebrele abisului urmărește poezia care recunoaște că în spatele Muzei se ascunde Pythia și îndrăznește să exploreze adâncimile insondabile ale existenței în plenitudinea ei terifiantă.

Abisul devine pentru Benjamin Fondane sinonimul contradicției (*Ibidem*: 506) care transgresează categoriile logicului, metaforă revelatorie a conflictului viu, care întreține tensiunea prielnică oricărei poezii autentice. Abisul devine argumentul-cheie în pledoaria lui Benjamin Fondane că e o greșeală tocmai faptul că „Infinitul e greșeala” și punctul nodal într-o poetică în răspăr cu orice estetică a căii de mijloc, a sintezei, a „falsei unități”. Abisul este, pentru Benjamin Fondane, „corola de minuni a lumii”, prin care se păstrează intangibil „necunoscutul ca necunoscut”, întrucât „fiecare petec smuls necunoscutului și redat luminii îndoliază poezia” (Fundoianu 1980: 620).

Bibliografie

- Bachelard 1986: Gaston Bachelard, *Dialectica spiritului științific modern*, vol. I, traducere, studiu introductiv și note de Vasile Tonoiu, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Blaga 2003: Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, vol. I. *Eonul dogmatic*, București, Editura Humanitas.

- Braga 1998: Corin Braga, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, Iași, Editura Institutul European.
- Fondane 2000: Benjamin Fondane, *Ființa și cunoașterea – încercare asupra lui Lupașcu*, prefață de Michael Finkenthal, traducere, note și postfață de Vasile Sporici, Iași, Editura Fundației „Ștefan Lupașcu”.
- Fondane 2013: Benjamin Fondane, *Opere IV. Baudelaire și experiența abisului*, traducere din limba franceză de Ion Pop și Ioan Pop-Curșeu, ediție critică de Ion Pop, Ioan Pop-Curșeu și Mircea Martin, studiu introductiv și sinopsis al receptării de Mircea Martin, prefață de Monique Jutrin, postfețe de Ioan Pop-Curșeu și Dominique Guedj, București, Editura Art.
- Fundoianu 1980: B. Fundoianu, *Imagini și cărți*, ediție îngrijită de Vasile Teodorescu, studiu introductiv de Mircea Martin, traducere de Sorin Mărculescu, București, Editura Minerva.
- Lupașcu 2000: Ștefan Lupașcu, *Principiul antagonismului și logica energiei*, traducere de Vasile Sporici, Iași, Editura Fundației „Ștefan Lupașcu”.
- Morin 1999: Edgar Morin, *Paradigma pierdută: natura umană*, traducere de Iulian Popescu, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”.
- Nicolescu 2009: Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea? Reflecții în jurul operei lui Stéphane Lupasco*, traducere de Simona Modreanu, Iași, Editura Junimea.
- Petrescu 2003: Ioana Em. Petrescu, *Modernism/Postmodernism. O ipoteză*, ediție îngrijită, studiu introductiv și postfață de Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- Wunenburger 2005: Jean-Jacques Wunenburger, *Rațiunea contradictorie – filosofia și științele moderne: gândirea complexității*, traducere de Dorin Ciontescu-Samfireag și Laurențiu Ciontescu-Samfireag, București, Editura Paideia.

Benjamin Fondane and the Poetics of the Abyss: the Refusal of the Synthesis

This paper will focus on the way the poetics of Benjamin Fondane is configured in spite of his refusal to accept a unitary definition of poetry. In his theoretical approach, in his polemical forewords, and especially in his essays *Rimbaud le Voyou*, *Faux Traité d'Esthétique* and *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, Benjamin Fondane sharpens the contradictions between poetry and poetics, between reality and knowledge, between the unexplainable miracle of life and the aseptic critical spirit, between the abyss of the Unknown and the limitations of the poetical expression. The harsh reproach formulated by Benjamin Fondane touches the core of the crisis of modernity: the “ashamed poetical conscience” tries to reduce poetry to a balanced rational discourse deprived of extreme emotions, reducing the tragic tension between rationality and irrationality to a “false unity”. On the contrary, for Benjamin Fondane the paradoxical essence of poetry consists in being situated in this point of maximum tension above the abyss, refusing any synthesis. This transdisciplinary hermeneutical approach tries to enlighten the paradoxical vision of Benjamin Fondane’s poetics of the abyss from the perspective of the paradigm of the included middle developed from Stéphane Lupasco to Basarab Nicolescu.